

OSVRTI

NAPOMENE UZ TURCIZME

Povodom opširnog prikaza Škaljićevih Turcizama koji je napisao dr Ismet Smailović i objavio u 2. broju XIV godišta »Jezika« (str. 38 - 55) htio bih dodati dvije kratke napomene: o dvostrukosti roda jednog malog broja turcizama, koju je uočio Škaljić, ali je nije posebno istakao, i o različitosti samoglasnika u sufixsima i suglasnika u osnovama turcizama u različitim krajevima na području hrvatskosrpskog jezika.

U prvom slučaju radi se o trima kategorijama riječi koje su: 1) u Mostaru (ne znam da li i u cijeloj Hercegovini) ženskoga roda, a u Sarajevu i vjerojatno jednom dijelu Bosne srednjega roda, 2) u Mostaru ženskog, a u Sarajevu muškoga roda i 3) u Mostaru muškoga, a u Sarajevu srednjega roda.

U prvu kategoriju spadaju turcizmi: bismilla, -ē, bismille, -eta (početne riječi Kur'ana, »u ime Allaha«); čekmēdža, -ē, čekmēdže, -eta (škrinja); čerēča, -ē, čerēče, -eta (tanko pamučno ili svileno platno kućne proizvodnje); ćóša, -ē, ćóše, -eta (kut, rub); ćufta, -ē, ćufte, -eta (pečeno sjecano meso, »pohani šnicl«); ćúsēla, -ē, ćúsēle, -eta (učinjena goveda koža za don, potplat); dēba, -ē, dēbe, -eta (drvena izdubena okrugla posuda s poklopcem, a može biti i metalna); džēmre, -eta (promjena u temperaturi koja nastaje, po narodnom vjerovanju, u našim krajevima u havi [zraku] 19. veljače, u vodi 26. veljače i u zemlji 5. ožujka. Kaže se obično: Pala [ili udarila] džemera u havu, vodu, zemlju, ili u šali: u novčanik); džūbba, -ē, džūbbe, -eta (dugi kaput od crne čohe, posebnog kroja, kao nošnja hōdžā na ulici); Džūdža, -ē, džūdže, -eta (patuljak; u Mostaru samo u muslimanskom prezimenu!); đuzlēma, -ē, đuzlēme, -eta (vrsta slatke pite, savijače); erēnda, -ē, erēnde, -eta (ribež, trenica); hāšūre, -ā, (mn.), āšūre, -eta (slatko jelo [kompot] koje se pravi za 10. dan mjeseca muharema, po muslimanskom, lunarnom kalendaru); hisa, -ē, hise, -eta (dio); igda, -ē, igde, -eta (vrsta mirišljive vrbe, *Elaeagnus angustifolia* L.); istihára,

-ē, istiháre, -eta (posebna molitva koja se obavi pred spavanje, sa željom da san dadne odgovor za ono što klanjač želi saznati za se ili za drugu osobu); kibla, -ē, *kible, *kible, -eta (smjer u pravcu hrama Čabe u Meki, kamo se muslimani okreću licem prigodom obavljanja molitve, namáza). U srednjem rodu samo u kosim padežima: okrenuvši se prema kibletu (krbletu); kúbba, -ē (kúbe, -eta (kupola); lepēza, -ē, lepēze, elpēze, -eta (vjetrulja, hladilica, mahaljka, ventula [u Dalmaciji]); mēza, -ē, mēze, -eta (prismok uz piće); munára, -ē, mináre, -eta (toranj uz džamiju, s kojega mujezin doziva na molitvu); nešēsta, -ē, nešēste, nišēste, -eta (pšenični škrob u prahu); palúza, -ē, palúze, -eta, (kompot od voća s razmućenom nešestom, zajedno s kuhanom); pērda, -ē, pērde, -eta (zastor, zaklon, drvena ograda oko stepeništa, kóta na dršku muzičkih instrumenata na kojima se zvuk proizvodi trzanjem metalne žice); sēfta, -ē, sēfte, -eta (prvi pazar prvog kupca jednog dana. Trgovac bi uvijek rekao prvom kupcu kad bi nešto pazario: Od tebe sefta, od Boga beričet [blagoslov]!); silla, -ē, sille, sinle, -eta (šamar, ćuška, zaušnica); súra, -ē, sūre, -eta (poglavlje u Kur'anu; ima ih svega 114); šerēfa, -ē, šerēfe, -eta (galerija na munari, džamijskom tornju); šilta, -ē, šilte, šiljte, -eta (vuneni ili pamučni madrac); šiša, -ē, šíše, -eta (strop, plafon); škēmba, -ē, škēmbe, -eta (drob, burag); tenēča, -ē, tenēče, -eta (lim); tēsta, -ē, tēste, -eta (deset komada bilo čega, garnitura od 10 komada, npr. testa ili teste kašika); testēra, -ē, testēre, -eta (pila); tóba, tēvba, -ē, (pokajanje), tóbe, -, »doći na tóbe« ili »tóbe se doći« (pokajati se); tūrba, -ē, tūrbe, -eta (grobnica, mauzolej); zērda, -ē, zērde, -eta (u vodi i šećeru ili među kuhana riža). U Škaljićevu rječniku nema riječi: ćufta, ćúsela, džemra, igda, istihara, šilta, testa, turba i zerda u ženskom rodu niti riječi *kible, -eta u srednjem rodu.

U drugu kategoriju spadaju turcizmi: māfile, g. māfilā (samo u množini), māhfil, -a (kor, galerija u džamiji); minbēra, -ē, minber, -a (govornica, propovjedaonica u džamiji); pēndžera, -ē, pēndžer, -a (prozor);

protòkala, -ē, protòkal, -a (naranča); re-kāza, -ē, rēkāz, rākāz, -a (kazaljka na satu); šānduda, -ē, šāmdud, -a (vrsta kiselkaste murve, porijeklom iz Šama, Sirije); zembīla, -ē (pletena košara od vrbova pruča, široka i plitka), zēmbilj, -a (torba od rogozine, postavljena učinjenom kožom); zerrīna, -ē, zerrīn, -a (narcis). Škaljićev rječnik nema riječi: mafīle (plurale tantum), pendžera, protokala i zembila u ženskom rodu.

U treću kategoriju spadaju turcizmi: ájet, -a, áje, -eta (rečenica, »stih« u Kur'anu); čāt, -a, čāge, -eta (papirić za cigarete); dēmet, -a, dēme, -eta (snopić npr. listova duhana); harēket, harēcet, -a, harēke, -eta (1. znak života, kretanje, gibanje. 2. kratki vokal u arapskom pismu); hidžret, -a, hi-džra, -ē (seoba Muhamedova iz Meke u Medinu 16. VII 622. godine); kēškek, čēškek, -a, kēške, -eta (jelo od ukuhana ostu-pana žita i ptičjeg mesa); sirčet, -a, đul-sirčet, -a, sirće, -eta, đulsirće, -eta (ocat, ocat s laticama od ružina cvata); sūret, -a, sūre, -eta (slika, portret: »Lijep kao suret, kao sure!«), šērbet, -a, šērbe, -eta (šećerni ili medni napitak); terbijet, -a, terbije, -eta (odgoj). U Škaljićevu rječniku ne postoje riječi áje u srednjem rodu ni sirčet (đul-sirčet) i terbijet u muškom rodu. Škaljić je u svojim »Turcizmima u srpskohrvatskom jeziku« naveo većinu turcizama u oba ili sva tri roda, a da nije u uvodu naveo gdje se koji oblici pojedinih turcizama govore. Ja sam ovdje naveo samo one turcizme koji postoje u živom narodnom govoru, a u Škaljića ih ima i povijesnih, koji se više ne upotrebljavaju u živom govoru.

Pored ove pojave postoji još jedna do-voljno neuočena pojava različitosti samo-glasnika u sufiksima i suglasnika u osno-vama turcizama u različitim krajevima hrvat-skosrpskog jezičnog područja. Npr. u Bo-sanskoj krajini je česta pojava da se pala-talno k' (arapski pisani »kef«) iz turskog (arapskog) jezika izgovara kao k, a u dru-gim krajevima kao č, npr. šeker, sirke, ki-lim. Sufiks -luk ((lik/lik) na najvećem dijelu južnoslavenskog štokavskog područja se tako i izgovara: dušmánluk, cigánluk, ci-gárluk, belēnzuk ili izun (dozvola). Dok sam bio profesor u Podgorici u Crnoj Gori

(1933–1935), tamo sam slušao i zabilježio ovakve oblike: cigārlāk, ilānlāk, kōpčalāk i u drugim sličnim primjerima: jastāk (ja-stuk), hajtār (hátur: otići nekome na haj-tar – otići i izraziti sažaljenje, sućut). U Livnu se opet govori: háter, jāstek, belēn-zek, izen, bēglek (bēglečkā džamija), baj-rēktār. Tamo sam također čuo i zabilježio i hrvatskosrpsku riječ mōzek (mozak).

Alija Nametak

DRVEĆE, A NE »DRVEĆA«

U novinama (Politika od 21. 1. 1965, na 8. strani) vidih naslov: *Drveća* – »kišobran-i«, a i u tekstu piše: »U kišnim danima drveća – kišobrani služe čobanima kao za-štita«.

Ovde nam smeta oblik »drveća« kao no-minativ plurala, što je pogrešno.

Trebaló je reći DRVEĆE (a ne: drveća) ili: *drveta* (pošto je i reč »kišobran« upo-trebljena u množini), jer zbirne imenice nemaju množine čim samo svojim sadrža-jem, smislom (a i oblikom) znače množinu.

Kao što nećemo reći: granja, žbunja, iver-ja, kamenja, lišća, perja, rublja, trnja cve-ća, šiblja, nego *granje, žbunje, iverje, ka-menje, lišće, perje, rublje, trnje, cveće, šiblje*, tako valja govoriti i pisati samo: *drveće, drvlje*, a ne drveća, drvlja.

Zanimljivo je da u našem jeziku imenica »drvo« za množinu može imati – pet oblika: 1) *drveta* (sve ista vrsta, npr. lipe, hrastovi), 2) *drva* (za ogrev), 3) *drveće* (kad ih je više vrsta, npr. u šumi), 4) *drvad* i 5) *drv-lje*, ali su samo prva dva pravi oblici mno-žine, a ostala tri su zbirne imenice.

Mogu zbirne imenice katkad imati i oblik množine – ako svojim osnovnim oblikom znače jedinstvenu celinu (npr. – groblja) ili posebnu vrstu nečega (npr. grožđe – grožđa, što vredi i za imenicu narod – na-rod), ali to nije slučaj s rečju *drveće* koja se u množini ne može upotrebiti.

Rade Zorić